

Jam vero Chryſippus, qui Stoicorum ſomniorum vaſerri-
mus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum
deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne conjectura quidem
informare poſſimus, cum mens noſtra quidvis videatur cogita-
tione poſſe depingere. Ait enim, vim divinam in ratione eſ-
ſe poſitam, & univerſa naturā animo atque mente: ipſum
vnde mundum deum dicit eſſe, & ejus animi fuſionem univer-
ſam: tum ejus ipſius principatum, qui in mente & ratione
verſetur, communemque rerum naturam, univerſa³⁰ atque
omnia continentem: tum fatalem³¹ umbram, & neceſſitatem
rerum futurarum: ignem³² præterea, & eum³³, quem an-
tea dixi, æthera: tum ea³⁴, quæ natura fluere, atque
manarent, ut & aquam, & terram, & aera; ſolem, lunam,
ſidera, univerſitatemque rerum, qua omnia continerentur; at-
que

³⁰ *Univerſa atque omnia*] Sic πᾶς & ἅπασα a Græcis ſæpe conjunguntur. Plato Leg. τὴ πᾶσι ἅπασα, & Cratyl. ἅπασα ἅπασα. Multa e Tullio exempla congerit Wopkenſius, *Leſt. Tull. II. 4.* ubi monet, in hanc ſermonis abundantiam ſæpius inci- diſſe Ciceronem, quod natura abhorreret a brevitæntia atque ariditate Laconica: tum etiam aliquando, ut pluribus nominibus rem unam quam maxime ſignificaret. *Anonym.*

³¹ *Tam fatalem vim*] Vulg. *fatalem* umbram; quæ voces nullum omnino ſenſum fundunt: inanis enim eſt obſervatio Nylti Butelei, qui *umbra* vocem ab homine Epi- turo duntaxat extenuandi gratia poſitam eſſe contendit. Lepidum tamen hoc com- mentum exſcripſit Pet. Leſcalopetrius. Futil- lem ſcilicet interpretationem peperit corru- pta lectio, quæ ſorſan & nobis fraudi fuiſ- ſet, niſi præluſiſſet Miſ. Elienſis. Is eam, quam recepimus, ſcripturam diſerte repræ- ſentat. *Daviſius.*

³² *Ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera*] Reſpicit hæud dubie quod in proximo capite eſt, ubi illum Cleanthiſ deum appellat. *Uliſimum, altiffimum, atque undique circumſuſum, & extremum omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominatur.* Item hujus operis, lib. II. cap. 15. In ardore caeliſi, qui æther, vel celum nominatur. Cap. 29. aer ab æthere diſcenditur; & cap. 36. dicitur immenſus æther, qui conſtat ex altiffimis ignibus. Vid.

lib. II. cap. 33, 43, 45. Eſt ergo æther ſi- dem cum igne: quod tamen negare videtur Cicero ſiſ verbis, quæ initio hujus animad- verſionis poſui. Neque regeri poteſt, assignari diſcrimen ignis puriſſimi ac caeleſtis ter- reno & concreto, uti lib. II. cap. 15. Stoi- ci quippe deum eſſe ajebant ignem, non quemlibet, ſed qui in quaternario elemen- torum numero cenſetur. Quod teſtanter Sex- tus Empiricus *adv. Mathem. p. 367.* Nume- nus ab Euſebio adductus, *Prepar. Evang. lib. xv. c. 17.* atque alii; apparatusque ex iſis que ſubdit Cicero. At non poteſt ignis iſte elementa numerari, niſi puriſſimus & ce- leſtis. *Æther*, inquit Tullius II. 45. *ſuum retinet ardorem tenuem, & nulla admixtione concretum.* Ergo dempta conjunctione legen- dum eſt hoc de quo agitur loco *ignem præterea eum, quem antea dixi æthera.* Buhcr.

³³ *Et eum, quem dixi &c.*] Et, idem valet ac *id eſt*; hanc enim partem adjunxit Cicero, ut explicaret, quemnam intelligi ignem vellet. *Anonymus.*

³⁴ *Tum ea que natura fluere, atque manarent*] Hujus operis lib. II. 19. de luna ſcribit Cicero: *Multaque ab ea manant & fluunt, quibus & animantes &c. ubi manant & fluunt, non aliter intellexeris, quam ſi ſcripſiſſet producantur.* Hic patitur, quæ natura fluere, atque manarent; eodem ſenſu intelligi poſſe arbitror, ac ſi ſcripſiſſet: quæ natura producantur. Idem.

que homines³⁵ etiam eos, qui immortalitatem eſſent confe-
cuti. Idemque diſputat, æthera eſſe eum, quem homines Jo-
vem appellarent: quique aer³⁶ per maria manaret, eum eſ-
ſe Neptunum: terramque eam eſſe, quæ Ceres diceretur. Si-
milique ratione perſequitur vocabula reliquorum deorum. I-
demque etiam legis perpetuæ & æternæ vim, quæ quaſi dux
vitæ & magiſtra officiorum ſit, Jovem dicit eſſe, eandemque
fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum
veritatem: quorum nihil tale eſt, ut in eo viſ divina ineſſe
videatur. Et hæc quidem in primo libro de Natura Deorum.
In ſecundo autem vult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homerique
fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de diis
immortalibus dixerit: ut etiam veterimi poetæ, qui hæc ne
ſuſpicati quidem ſint, Stoici fuiſſe videantur. Quem Dioge-
nes Babylonius conſequens in eo libro, qui inſcribitur de Mi-
nerva, partum Jovis, ortumque virginis ad phyſiologiam tra-
ducens, diſjungit a fabula.

XVI. Expolui fere non philoſophorum judicia, ſed deliran-
tium ſomnia. Nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quæ, poe-
tarum vocibus fuſa, ipſa ſuavitate nocuerunt: qui & ira in-
flammatos, & libidine furentes induxerunt deos: feceruntque,
ut eorum bella, pugnas, prælia, vulnera videremus; odia
præ-

³⁵ *Atque homines etiam eos, qui immorta- litatem eſſent conſecuti*] Tamen Plutarcho ſi- credimus, de *Iſid. & Oſiride*, docebat e con- trario Chryſippus eos heros, deorum ordi- nibus adſcriptos, neque deos eſſe, neque ho- mines; ſed genios, *δαίμονες ἢ δῖοι ἢ δαι- μόνες, ἢ ἄνερες ἢ ἕρως.* At enim Epicureum hominem, quod obſervandum, hic loquentem inducit Cicero, in omnem conſtandæ Stoicis invidiæ occaſionem intentum. De Stoicis Chriſtianorum ſanius erat favorabiliſque ju- dicium, quod Athenagoras explicavit, *Le- gat. p. 7. edit. 1656.* Stoici, inquit, etiamſi nominibus, pro diverſitate materiæ per quam ſpiritum dei penetrare ajunt, aliis atque a- liis uentis, multiplicare deum videntur; reipſa tamen unicum eſſe deum ſarunt: *ὅτι τὸ αὐτὸ τὸ θεὸς, ὅτι τὸ αὐτὸ τὸ θεὸς τὸ αὐτὸ τὸ θεὸς.* Alia deſcribit Juſtus Lipſius, Phyſio- log. Stoic. lib. I. Diſſert. 9. Quanquam ar-

gumentum nimis jejunè, nec fatis pro rei uberitate tractavit. Audiatur itaque præ aliis Cicero, qui poſthac lib. II. c. 28. Stoico Balbo hæc tribuit: *Hic ſabulis ſpiritus, ac repudiatis, deus pertinent per naturam cu- juſque rei, pro terras, Ceres; pro maria, Neptunus; alii per alia &c.* Buhcrius.

³⁶ *Quique aer per maria manaret, eum eſſe Neptunum*] Hiſ certe verbis nihil aliud expreſſum voluit, quam quod illis e lib. II. cap. 28. modo allatis: *deus perveniens per na- turam, &c.* At aeris vocabulum ei non com- venit deo Stoicorum, a quo vitam ducunt omnia. Eam vim uni tribuebant igni. Te- ſtis Cicero, cum aliis locis, tum lib. II. cap. 22. De Chryſippi ſententia diſſertit Dio- genes Laertius VII. 138. 139. Joannes Sto- bæus, *Ecolog. Phyſ. lib. I. cap. 13.* Eum i- gnem appellabant *æthera*, uti jam demon- ſtratum. Lego igitur, quique *æther per maria manaret.* Idem.

præterea, diffidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adultèria, vincula, cum humano genere concubitus, mortalesque ex immortalibus procreatos. Cum poëtarum autem errore conjungere licet portentosa Magorum, Ægyptiorumque in eodem genere dementia: tum etiam vulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, veritatis ignoracione, versantur.

Ea qui consideret quam inconsulte ac temere dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat. Solus enim vidit, primum esse deos, quod in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. Quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat *προδησιον* Epicurus, id est, antecceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari potest. Cujus rationis vim, atque utilitatem ex illo cælesti Epicuri, *de regula, & judicio*, volumine accepimus.

XVII. Quod igitur fundamentum hujus quæstionis est, id præclare jactum videtis. Cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est, esse deos, quoniam infitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Esse igitur deos constendum est. Quod quoniam fere constat inter omnes non philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive prænotionem deorum. Sunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipse *προδησιον* appellavit, quam antea nemo eo verbo nominarat.

Hanc igitur habemus, ut deos beatos & immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus, ut eos æternos & beatos haberemus. Quod si ita est, vere exposita illa sententia est ab Epicuro, *Quod æternum beatumque sit, id nec habere ipsum*.

ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri. Itaque neque ira, neque gratia teneri, quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia.

Si nihil aliud quæreremus, nisi ut deos pie coleremus, & ut superstitione liberaremur, satis erat dictum. Nam & præstans deorum natura hominum pietate coleretur, cum & æterna esset, & beatissima: habet enim venerationem justam quidquid excellit. Et metus omnis a vi atque ira deorum pulsus esset: intelligitur enim, a beata immortalique natura & iram & gratiam segregari: quibus remotis, nullos a superioris impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem inquit animus & formam, & vitam, & actionem mentis atque agitationem in deo.

XVIII. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. Nam a natura habemus omnes omnium gentium speciem nullam aliam, nisi humanam, deorum. Quæ enim alia forma occurrit unquam aut vigilantibus cuiquam, aut dormientibus? Sed, ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. Nam cum præstantissimam naturam, vel quia beata est, vel quia sempiterna, convenire videatur eandem esse pulcherrimam, quæ compositio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ species humana potest esse pulchrior? Vos quidem, Lucili, soletis, (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamque divinam, quam sint omnia in hominis figura non modo ad usum, verum etiam ad venustatem apta, describere. Quod si omnium animalium formam vincit hominis figura, deus autem animans est: ea figura profecto est, quæ pulcherrima sit omnium. Quoniamque deos beatissimos esse constat, beatus autem esse sine virtute nemo potest, nec virtus sine ratione constare, nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura: hominis esse specie deos constendum est.

Nec tamen ea species corpus est, sed quasi corpus: nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. Hæc quamquam & inventa sunt acutius, & dicta subtilius ab Epicuro, quam ut quis

quavis ea possit agnoscere: tamen fretus intelligentia vestra differo brevius, quam causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas & penitus abditas non modo viderit animo, sed etiam sic tractet, ut manu, docet eam esse vim & naturam deorum, ut primum non sensu, sed mente cernatur³⁷: nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem *σπερμα* appellat, sed imaginibus, similitudine & transitione perceptis: cum infinita simillarum imaginum species ex innumerabilibus individuis existat³⁸, & ad deos affluat, cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam infixamque nostram intelligentiam capere, quæ sit & beata natura & æterna.

XIX. Summa vero vis infinitatis magna ac diligenti contemplatione dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, ut omnia omnibus paribus pari respondeant. Hanc *ἰσονομίαν* appellat Epicurus; id est, Equabilemtributionem. Ex hac igitur illud efficitur; si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: & si, quæ intermitunt, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conservent, infinita esse debere.

Et querere a nobis, Balbe, soletis, quæ vita deorum sit, quæque ab iis degatur ætas. Ea videlicet, qua nihil beatius, nihil omnibus bonis affluentius cogitari potest. Nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia & virtute gaudet: habet exploratum fore se semper tum in maximis, tum in æternis voluptatibus.

XX. Hunc deum rite beatum dixerimus; vestrum vero la-

³⁷ Cernatur] *Naturæ* videlicet ac *vis deorum*. Corrigunt nonnulli, *cernantur*, quoniam, inquit, de diis agitur, non de natura ipsorum. At enim qui mente cernit naturam & vim deorum, cernit quoque eos mente: ut qui cernit mente naturam atque essentiam hominis, cernit mente hominem. Quid est enim homo, si mente consideres, nisi natura hominis? aut quid deus, nisi natura dei? Nihil igitur mutandum. *Possevat*.

³⁸ Existat & ad deos affluat] Legendum puta, *a deo affluat*, sententia ita postulante; de quo dubitandum eo minus est, quod c. 41, cum, inquit, ex ipso *imagines semper*

affluant. Et Lucretius nostram coniecituram lib. IV. plane confirmat. P. *Mentitur*. Ita legit Augustinus, ep. 118, cujus in hoc loco præcipua habenda ratio est. *Olivetus*. Emendavi, Et ad nos *affluat*, ex simili loco, qui est infra paucis post paginis. Ibi, *cumque ex ipso imagines semper ad nos affluant*. Sic autem omnino legendum est, neque cuiquam dubitandi locus relictus est: nam Epicurus dicebat, nos & videre & cogitare per imagines, & accurrere imaginum ad nos, hoc est, ad oculos & ad mentem. *Lambinus*.

boriosissimum. Sive enim ipse mundus deus est, quid potest esse minus quietum, quam nullo puncto temporis intermisso versari circum axem cæli admirabili celeritate? Nisi quietum autem, nihil beatum est. Sive in ipso mundo deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordineque conferret, terras & maria contemplant, hominum commoda vitasque tueatur: nã ille est implicatus molestis negotiis & operosis. Nos autem beatam vitam in animi securitate, & in omnium vacatione munus ponimus. Docuit enim nos idem, qui cætera, natura effectum esse mundum: nihil opus fuisse fabrica; tanque eam rem esse facilem, quam vos effici negatis sine divina posse solertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis: ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non potestis, confugitis ad deum. Cujus operam profecto non desideraretis, si immensam & interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis: in quam se injiciens animus & intendens ita late longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi³⁹ videat, in qua possit insistere. In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quæ, interjecto inani, cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ atque figuræ: quas vos effici posse sine follibus & incudibus non putatis. Itaque imposuistis in cervicibus nostris sempiternum dominum, quem dies & noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum, & plenum negotii deum?

Hinc vobis existit primum illa fatalis necessitas, quam *ἐμπερικύβητος* dicitis; ut, quidquid accidat, id ex æterna veritate,

Tom. II.

X x x

tate,

³⁹ *Oram ultimi*] Per vocem *ulimum*, quæ hoc modo distinguuntur voces, quarum vis aliis in locis una eademque est: quemadmodum etiam illas *ora* & *ulimum* posse *οὐρανὸν* adhiberi quis negaverit? *Voopkenf*.

nem, unde ulterius pergî nequeat. Passim hoc modo distinguuntur voces, quarum vis aliis in locis una eademque est: quemadmodum etiam illas *ora* & *ulimum* posse *οὐρανὸν* adhiberi quis negaverit? *Voopkenf*.

tate, causarumque continuatione fluxisse dicatis. Quanti autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? Sequitur *μαρτυρῶν* vestra, quæ Latine divinatio dicitur: qua tanta imbuemur superstitione, si vos audire vellemus, ut haruspices, augures, arioli, vates, & conjectores nobis essent colendi.

His terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem vindicati, nec metum eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri querere: & pie sancteque colimus naturam excellentem atque præstantem. Sed elatus studio, ve-reor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam, tamque præclaram, inchoatam relinquere. Quanquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quam audiendi.

XXI. Tum Cotta comiter, ut solebat, Atqui, inquit, Vellei, nisi tu aliquid dixisses, nihil sane ex me quidem audire potuisses. Mihi enim non tam facile in mentem venire solet, quare verum sit aliquid, quam quare falsum. Idque cum sæpe, tum, cum te audirem paulo ante, contigit. Roges me, qualem deorum naturam esse ducam: nihil fortasse respondeam. Quare, putemne talem esse, qualis modo a te sit exposita, nihil dicam mihi videri minus. Sed antequam aggrediar ad ea, quæ a te disputata sunt, de te ipso dicam quid sentiam.

Sæpe enim de L. Crasso, familiari tuo illo, videor audisse, cum te togatis omnibus sine dubio anteferet, & paucos tecum Epicureos e Græcia compararet. Sed, quod ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter benevolentiam id uberius dicere. Ego autem, etsi vereor laudare præsentem, iudico tamen de re obscura atque difficili a te dictum esse dilucide: neque sententiis solum copiose, sed verbis etiam ornatiis, quam solent vestri. Zenonem, quem Philo noster coryphæum appellare Epicureorum solebat; cum Athenis essem, audiebam frequenter, & quidem ipso auctore Philone: credo, ut facilius iudicarem quam illa bene refellerentur, cum a principe Epicureorum accepissem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique; sed isto modo, ut tu, distin-

distincte, graviter, ornate. Sed quod in illo mihi usu sæpe venit, idem modo, cum te audirem, acciderat, ut moleste ferrem, tantum ingenium (bona venia me audies) in tam leves, ne dicam in tam ineptas, sententias incidisse. Nec ego nunc ipse aliquid afferam melius. Ut enim modo dixi, omnibus fere in rebus, & maxime in physicis, quid non sit citius, quam quid sit, dixerim.

XXII. Roges me, quid aut quale sit deus; auctore utar Simonide ⁴⁰: de quo cum quaesivisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causa sibi unum diem postulavit. Cum idem ex eo postridie quaereret, biduum petivit. Cum sapius duplicaret numerum dierum, admirantique Hiero requireret, cur ita faceret. Quia, quanto, inquit, diutius considero; tanto mihi res videtur obscurior. Sed Simonidem arbitror, (non enim poeta solum suavis, verum etiam cateroqui doctus, sapienque traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque subtilia, dubitantem, quid eorum esset verissimum, desperasse omnem veritatem.

Epicurus vero tuus (nam cum illo malo differere, quam tecum) quid dicit ⁴¹, quod non modo philosophia dignum esset, sed mediocri prudentia? Quaritur primum in ea quaestione, quæ est de natura deorum, sintne dii, necne sint. Difficile est negare. Credo, si in concione quaeratur; sed in huiusmodi sermone & confesso facillimum. Itaque ego ipse pontifex, qui caeremonias religionesque publicas sanctissime tuendas arbitror, is hoc, quod primum est, esse deos, persuaderi mihi non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane velim. Multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli esse videantur. Sed vide, quam tecum agam liberaliter. Quæ communia sunt vobis cum cæteris philosophis, non attingam, ut hoc ipsum: placet enim omnibus fere, mihi que ipsi in primis, deos esse. Itaque non pugno. Rationem tamen eam, quæ a te assertur, non satis firmam puto.

X x x 2

XXII.

⁴⁰ Simonide, de quo cum quaesivisset hoc idem tyrannus Hiero [Hieronem Simonidi dixisse negat Bisciola Hor. Subsec. Tom. 2. lib. 2. cap. 19. Sed omnino falsus est; ut debent interpretes ad Eliani V. H. av. Daviss. ⁴¹ Quod dicit, quod non modo philosophia dignum esset] Rescribendum, dixit, pro dicit: aut sit, pro esset. Lambianus.

XXIII. Quod enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id satis magnum esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur. Quod cum leve per se, tum etiam falsum est. Primum enim unde nota tibi sunt opiniones nationum? Equidem arbitror multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteaque Theodorus, nonne aperte deorum naturam sustulerunt? Nam Abderites quidem Protagoras, cuius a te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri sic posuisset, *De diis neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere*, Atheniensium iussu urbe atque agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo, rardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cum poenam ne dubitatio quidem effugere potuisset. Quid de sacrilegis, quid de impiis, perjurisque dicemus?

Tubulus ⁴² *si Lucius unquam,*

Si Lupus ⁴³, *aut Carbo* ⁴⁴, *aut Nepruni filius* ⁴⁵, ut ait Lucilius, putasset esse deos, tam perjurus, aut tam impurus fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quam videtur. Sed quia commune est hoc argumentum aliorum etiam philosophorum, omittere hoc tempore: ad vestra propria venire malo.

Concedo esse deos: doce me igitur, unde sint, ubi sint, quales sint corpore, animo, vita. Hæc enim scire desidero. Abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. Hinc, quodcumque in solum venit, ut dicitur, effingis atque efficis. Quæ primum nullæ sunt. Nihil est enim, quod vacet corpore:

COR-

⁴² *Tubulus si Lucius*] Lucius Tubulus alias Romanus prætor, unus ex omni memoria sceleratissimus, & audacissimus a Cicerone alicubi dicitur. Insignem avaritiæ, corruptique & venalis iudicii notam in istam habet lib. 2. de Finib. cap. 16. *Lescoloprius*.

⁴³ *Lupus*] Vestius Alburius Lupus, ob morum lævitiam, lupos inter potius quam inter homines adscribendus. Lucilii famosis

coopertus versibus legitur in Satyris Horatii, lib. 2. Sat. 1. *Idem*.

⁴⁴ *Carbo*] Sic, ni fallor, Caius Carbo fuit, quem Tullius Tib. Graccho socium addidit in Bruto, c. 27. *Idem*.

⁴⁵ *Nepruni filius*] Id est, alius quispiam sceleratus, & indignis impietatis. *Poeta*, inquit A. Gellius, xv. 21. *ferocissimus, & immanes, & alieni ab omni humanitate, Nepruni filius dixerunt*. *Idem*.

corporibus autem omnis obsidetur locus: ita nullum inane, nihil esse individuum potest.

XXIV. Hæc ego nunc physycorum oracula fundo. Vera, an falsa, nescio: sed veri tamen similia quam ⁴⁶ vestra. Ita enim flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi, esse corpuscula quædam lævia, alia aspera, rotunda alia, partim autem angulata, curvata quædam & quasi adunca: ex his effectum esse cælum atque terram, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Vellei, usque ad hanc ætatem perduxisti, priusque te quis de omni vitæ statu, quam de ista auctoritate dejecerit. Ante enim iudicasti, Epicureum te esse oportere, quam ista cognovisti. Ita necesse fuit aut hæc flagitia concipere animo, aut susceptæ ⁴⁷ philosophiæ nomen amittere.

Quid enim mereas, ut Epicureus esse definas? Nihil equidem, inquis, ut rationem vitæ beatæ, veritatemque deferam. Ista igitur est veritas? Nam de vita beata nihil repugno, quam tu ne in deo quidem esse censēs, nisi plane otio languat. Sed ubi est veritas? In mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis nascentibus, aliis cadentibus: an in individuis corpusculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulo ante uti coepam, plura complector. Concedam igitur, ex individuis

con-

⁴⁶ *Quam vestra: ista enim flagitia &c.*] Varie de hoc loco corrupto docti coniecerunt. Ego sic tandem legendum puto, *quam vestra ista: (vestra enim flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi) esse &c.* Sensus cum demum erit: Ea flagitia appello vestra, quia Democriti flagitia sunt vestra, cum hæc a Democrito sive Leucippo Epicurus *vestes* mutavit.

Infrequenter accidit, ut in Mss. alterum omitteretur errore exscribentium. *Poetius*. Locum esse corruptum non video. Nam ut facile intelligatur, satis erit meminisse, quod sæpe inter legendum occurrit, particulam enim, inter alios quos habet usus, a bonis auctoribus lænitatis adhiberi quoque, ubi additur quippiam, quod prius dicta clarius exprimitur, vel affirmatur. Hic itaque enim

perinde valet ac *inquam, enimvero; sensusque est: Vestra enim cum dico, ea intelligo, quæ a vobis Epicureis adoptantur, pendenda commenta Democriti, sive Leucippi. Anonymus.*

⁴⁷ *Aut susceptæ philosophiæ nomen amittere*] Verba hæc non sunt tam clara, quam initio videri possint. Cicerone alludit ad militiæ Romanæ morem, ubi dicebantur *ii nomen dare*, qui in numerum militum recipiebantur; & e contrario *nomen aut sacramentum amittere*, est relinquere militiam, aut exauctorari. Ita apud Ciceronem lib. 1. de Offic. cap. 11. Cato prohibet filium, qui a duce erat exauctoratus, in hostem pugnare, nisi denuo sacramentum dixisset, *quis, priore amisso, iure cum hostibus pugnare non poterat*. *Baberius*.

constare omnia. Quid ad rem? deorum enim natura quaritur.

Sint sane ex atomis. Non igitur aeterni. Quod enim ex atomis sit, id natum aliquando⁴⁸ fit. Si natum, nulli dii ante quam nati. Et, si ortus est deorum, interitus sit necesse est, ut tu paulo ante de Platonis mundo disputabas. Ubi igitur illud vestrum *beatum*, & *aeternum*? quibus duobus verbis significatis deum. Quod cum efficere vultis, in dumeta correptis. Ita enim dicebas, non corpus esse in deo, sed quasi corpus; nec sanguinem, sed quasi sanguinem.

XXV. Hoc persæpe facitis, ut, cum aliquid non verisimile dicatis, & effugere reprehensionem velitis, efferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit illud ipsum, de quo ambigebatur, concedere, quam tam impudenter resistere. Velut Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suo apte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus & necessarius; invenit quo modo necessitatem effugeret; quod videlicet Democritum fugerat. Ait atomum, cum pondere & gravitate directo deorsum feratur, declinare paululum. Hoc dicere turpius est, quam illud, quod vult, non posse defendere. Idem facit contra dialecticos; a quibus cum traditum sit, in omnibus disjunctionibus, in quibus, *aut etiam, aut non*, poneretur, alterutrum verum esse, pertimuit, ne, si concessum esset huiusmodi aliquid, *Aut vivet cras, aut non vivet Epicurus*, alterutrum fieret necessarium: totum hoc, *aut etiam aut non*, negavit esse necessarium. Quo quid dici potest obtusius? Urgebat Arcefilas Zenonem, cum ipse falsa omnia diceret, quæ sensibus viderentur: Zeno autem nonnulla visa esse falsa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, si unum visum esset falsum, nullum esset verum: omnes sensus veri nuntios dixit esse. Nihil horum, nisi callide. Graviorem enim plagam accipiebat, ut leviorerem repelleret. Idem facit in natura deorum. Dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus & dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus; nec sanguinem, sed tanquam sanguinem.

XXVI.

⁴⁸ Aliquando sit. Si natum] Aut lege (ut ego malim) aliquando. Et si natum. cum Davilio aliquando. Sed si natum; aut. Peircius.

XXVI. Mirabile videtur, quod non rideat⁴⁹ haruspex, cum haruspicem viderit. Hoc mirabilius, quod vos inter vos risum tenere possitis. *Non est corpus, sed quasi corpus*. Hoc intelligerem, quale esset, si id in ceris⁵⁰ fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum. Ne tu quidem, Vellei: sed non vis fateri. Ista enim a vobis quasi dictata redduntur: quæ Epicurus oscitans hallucinatus est, cum quidem gloriaretur, ut videmus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. Quod & non prædicanti tamen facile quidem crederem: sicut mali ædificii domino glorianti, se architectum non habuisse. Nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum, dii immortales! & sunt qui putent audivisse: ipse non vult. Credo plus nemini. Pamphilum quandam, Platonis auditorem, ait a se Sami auditum. Ibi enim adolescens habitabat cum patre & fratribus, quod in eam pater ejus Neocles agripeta venerat: sed, cum agellus eum non satis aleret, ut opinor, ludimagister fuit. Sed hunc⁵¹ Platonicum mirifice contemnit Epicurus: ita metuit, ne quid unquam didicisse videatur. In Nausiphane Democriteo tenetur: quem cum a se non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis. Atqui si hæc Democritea non audisset, quid audierat? Quid est in physicis Epicuri non a Democrito? Nam etsi quædam commutavit, ut, quod paulo ante de inclinatione atomorum dixi; tamen pleraque dicit eadem; atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, eorum ortus, interitus, omnia fere, quibus naturæ ratio continetur.

Nunc istud quasi corpus & quasi sanguinem, quid intelligis? Ego enim scire te ista melius, quam me, non fateor solum, sed etiam facile patior. Cum quidem semel dicta sunt, quod est, quod Vellejus intelligere possit, Cotta non possit?

⁴⁹ Non rideat haruspex, cum haruspicem viderit] Hoc Catonis Censorii fuit dictum, ut liquet ex lib. 2. de Divin. cap. 24. Daviliani.

Boherio, mihi que placet. Vulgo in ceris fingeretur. Idem.

⁵¹ Sed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus] Sed hunc & Platonem habent libri manu scripti. Ursinus.

⁵⁰ In ceris fingeretur, aut fictilibus figuris] Sic editiones Aldinæ, quod amplissimo

possit? Itaque corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis, quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Neque tu me celas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consulto dicis occulte, tanquam Heraclitus: sed (quod inter nos licet) ne tu quidem intelligis.

XXVII. Illud video pugnare te, species ut quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitque pura, levis, perlucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non est, sed simile corpori: nec ille fufus & candore mixtus rubor sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse. Fac, id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum: cedo mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas.

Non deest hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas esse formas deorum: primum, quod ita sit informatum anticipatumque mentibus nostris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana, deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, forma quoque esse pulcherrima debeat: nec esse humana ullam pulchriorem. Tertiam rationem assertis, quod nulla in alia figura domicilium mentis esse possit.

Primum igitur quidque consideremus quale sit. Arripere enim mihi videmini quasi vestro jure rem nullo modo probabilem. Quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non videret species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum a vitæ pravitate converterent: aut superstitione, ut essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poætæ, pictores, opifices. Erat enim non facile, agentes aliquid & molientes deos in aliarum formarum imitatione servare. Accessit etiam ista opinio fortasse, quod homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc, physice, non vides, quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas ullam esse terramarique belluam, quæ non sui generis bellua maxime delectetur,

æetur? quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre censes figuram suæ? quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulchrius quam hominem putaret, eam esse causam, cur deos hominum similes putarem? Quid censes, si ratio esset in belluis? non suo quasque generi plurimum tributuras fuisse?

XXVIII. At mehercule ego (dicam enim ut sentio) quamvis amem ipse me, tamen non audeo dicere, pulchriorem esse me quam ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus nostris, sed de specie figuraque quaeritur. Quod si fingere nobis & jungere formas velimus: qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens⁵² belluis, adjunctis humano corpori, nolis esse? Difficili in loco versor. Est enim vis tanta naturæ, ut homo nemo velit nisi hominis similis esse. Et quidem formica formicæ. Sed tamen cujus hominis? quotus enim quique formosus est? Athenis cum essem, e gregibus epheborum vix singuli reperiebantur. Video, quid arripis. Sed tamen ita res habet. Deinde nobis, qui concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam vitia sæpe jucunda sunt. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum. At est corporis macula, nævus. Illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ & familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est ejus:

Constiteram, exorientem auroram forte saluans,

Cum subito a læva Roscius exoritur.

Pace mihi liceat, caelestes, dicere vestra,

Mortalis visus pulchrior esse deo.

Huius⁵³, deo pulchrior: at erat, sicut hodie est, perversissimis oculis. Quid refert, si hoc ipsum falsum illi & venustum videbatur?

Tom. II.

Y y y

XXIX.

⁵² *Invehens*] Idem valet ac *invehens*. Noter in Bruto cap. 97. *Adolescentia per medietas laudes quasi quadrigis vehens. Davivius.*

⁵³ *Huius, deo pulchrior.*] Concinnior erit sententia; si legatur: *Huius, pulchrior deo?* Huius, nempe Catulo, Roscius videbatur deo pulchrior. Davivius.

XXIX. Redeo ad deos. Ecquos si non tam strabones, at pæulos esse arbitramur? ecquos nævum habere? ecquos filios, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? An omnia emendata in illis? Detur id vobis. Num etiam facies? Nam si plures: aliam esse alia pulchriorem necesse est. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si una omnium facies est, florere ⁵⁴ in cælo Academiam necesse est. Si enim nihil inter deum & deum differt, nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio.

Quid, si etiam, Vellei, falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de deo cogitantibus speciem, nisi hominis, occurrere? tamenne ista jam absurda defendes? Nobis fortasse sic occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, ea facie novimus, qua pictores, hictoresque voluerunt: neque solum facie, sed etiam ornatu, ætate, vestitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec fere cuncta barbaria. Firmiores enim videas apud eos omnes opinioniones esse de bestiis quibusdam, quam apud nos de sanctissimis templis & simulacris deorum. Etenim fana multa exposita, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata videmus a nostris: at vero ne fando quidem auditum est, crocodilum, aut ibim, aut selem violatum ab Ægyptio. Quid igitur censes? Apim illum, sanctum Ægyptiorum bovem, nonne deum videri Ægyptiis? Tam hercle, quam tibi ⁵⁵ illam nostram Sospitam, quam tu nunquam ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. At non est talis Argiva, nec Romana Juno. Ergo alia species ⁵⁶ Junonis Argivis, alia ^b Lanuvinis.

Et

⁵⁴ Florere in cælo Academiam necesse est] Non erit, quo deus a deo possit distingui. Nota est Academicorum *ζῷον ἀνθρώπου*. Idem.

a. Vñ. si occurrit, ut dicit apparuisse.

⁵⁵ Quam tibi illam nostram Sospitam] Si quid hoc loco mutandum est, *vestram* scribe, pro *nostram*, cum templum istud Junonis Sospitæ fuerit Lanuvii patria Velleji. Dubitandum enim non est, quin Cotta, ridens credulitatem istius Epicurei, per ironiam adjecerit illud *vestram*, idque meliori jure quam

quo paulo ante, loquens de Roscio comedo, dixerat, *municipem tuum Roscium*. Idque tanto magis fit verisimile, quod paulo post Junonem istam distinguit ab altera illa, quæ erat Romæ, & addit: Ergo alia species Junonis Lanuvinis, alia nobis. Ita enim est legendum, ut Davilius post Ursinum nos docuit. *Baberius*.

⁵⁶ Ergo alia species Junonis Argivis, alia Lanuvinis, alia nobis] Ita legendus hic locus ex auctoritate vetustissimi libri, cum in vul-

Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis.

XXX. Non pudet igitur physicum, id est speculatorem venatoremque naturæ, ab animis consuetudine imbutis, petere testimonium veritatis? Isto enim modo dicere licebit, Jovem semper barbaturum, Apollinem semper imberbem, cæcios oculos Minervæ, cæruleos esse Neptuni. Et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcámenes: in quo stante atque vestito leviter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano sic accipimus.

Age ⁵⁷ & his vocabulis deos esse facimus, quibus a nobis nominantur. At primum quot hominum linguæ, tot nomina deorum. Non enim ut tu Vellejus, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. Deinde nominum non magnus numerus, ne in pontificiis quidem nostris: deorum autem innumerabilis. An sine nominibus sunt? Istud quidem ita vobis dicere necesse est: quid enim attinet, cum una facies sit, plura esse nomina?

Quam bellum erat, Vellei, confiteri potius nescire, quod nescires, quam ista effutientem nauseare, atque ⁵⁸ ipsum sibi displicere? An tu mei similem putas esse, aut tui deum? profecto non putas. Quid ergo? solem dicam, aut lunam, aut cælum, deum? ergo etiam *beatum*. Quibus fruentem voluptatibus?

Y y 2

vulgatis desint duo postrema verba, *alia nobis*, & pro Lanuvinis scriptum sit Latinis. Colebatur autem Lanuvii Juno Sospita cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis; cujusmodi in denariis L. Roscii Fabati, & L. Thorii Balbi, qui Lanuvini fuerunt, signata reperitur. *Ursinus*.

b. Man. Lamb. Latinis
⁵⁷ Age & his vocabulis deos esse facimus, quibus a nobis nominantur] Valerius extrudit illud *facimus*; offert e veteri codice, *faciamus*; atque ex conjectura, *faciemus*. Illud fortasse, dum emendationes venatur, fugit sententia. Vellejum Cotta pergit refellere, argumentando a consequentibus absurdis, quæ ratio fuit Academicorum maxime propria. Si, inquit, ab animis consuetudine imbutis testimonium veritatis petimus, quod tu facis: dicere licebit Jovem semper barbaturum...

in Vulcano claudum habebimus deum... in super negare non possumus, vocabula quibus deos nominamus, propria illorum esse nomina. *Anonymus*.

⁵⁸ Atque ipsum sibi displicere] Observa formas diversas, confiteri nescire quod nescires, & ipsum sibi displicere: quæ permutatio personæ secunda ac tertiæ offendiculo doctissimis fuit commentatoribus, ut, renitentibus libris omnibus scriptis ac editis, *ipsum tibi displicere* legendum esse conjicerent. Ego vero & quæ in secunda, & quæ in tertiâ persona efferuntur, impersonaliter credo intelligenda, ut si dixisset Tullius: *Quam bellum erat confiteri potius quemquam ignorantium suam, quam ista &c.* Quom tam secundæ, quam tertiæ personæ usum satis esse vulgarem, probare non opus est, sufficit monere. *Voopkens*.